

■ **Hamit SEVGİLİ, *Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin Usûl Anlayışı***, İlahiyât Yayınları, Ankara 2020, 279 s.

Değerlendiren: Hasan DEMİR*

Nizâmiye medreselerinde on yedi yıl kesintisiz müderrislik yapan ve Hatip el-Bağdâdî (ö. 463/1070), Ebu'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081), Fahrü'l-İslâm Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi (ö. 507/1013) gibi birçok âlime hocalık yapan Ebû İshâk eş-Şirâzî (ö. 476/1083), gerek eserleri gerekse yetiştirdiği talebeleriyle İslâmî ilimlere önemli katkı sağlayan ilmî kişiliklerdendir. Fıkıh usûlü konularıyla ilgili Şirâzî'nin görüşlerini inceleyen ilgili eser; önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç ve kaynakçadan müteşekkildir. Giriş bölümünde çalışmanın yöntem ve çerçevesi yanında Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin kısaca hayatına ve ilmi kişiliğine değinilmektedir. Birinci bölümde Şirâzî'nin perspektifinden önce fıkıh ve fıkıh usulü kavramları tanıtılmakta, ardından bilgi değeri açısından fıkıh usulünün kaynakları irdelenmektedir. Fıkıh kavramının tarihi arka planı incelenirken Cahiliye Araplarında şairlerin fukahâ olarak nitelendirildikleri şeklindeki ilginç bir bilgiye yer verilmesi önem arz etmektedir. Kaynak hiyerarşisi konusunda Şirâzî'de diğer usulcüler gibi kitap, sünnet, icmâ ve kıyas şeklinde bir sıralamayı takip ederken istishâbı ise bir delilin bulunmaması durumunda müctehidin müracaat edebileceği nihai yöntem olarak kabul etmektedir. Bu bölümde ayrıca Şirâzî'nin tali kaynaklardan istihâs, şer' u men kablenâ ve sahâbî kavline bakışına da yer vermektedir.

İkinci bölümde, hüküm ve kısımlarına dair görüşlerine değinilmektedir. Mütেকaddimûn kelimci usûlcülerde olduğu gibi Şirâzî de bu konuyu müstakil bir bölümde ele almamakla birlikte çağdaşı olan usûlcülere göre ahkâm konularına nispeten daha ayrıntılı yer vermektedir. Üçüncü bölümde istinbât teorisi başlığı altında hakikat-mecâz, emir-nehîy, umûm-husûs, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen ve nesih konularına dair görüşleri incelenmektedir. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise onun ictihâd, fetvâ ve taklîd meseleleri ile ilgili görüşlerine yer verilmektedir. Bu bölümde Şirâzî'nin ictihâta hata isâbetle ilgili bahiste Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî'nin (ö. 324/935-36) musavvibe konusundaki yaklaşımı için, "i'tizalin kalıntıları" değerlendirmesini yapması dikkate değer bir bilgi olarak görülebilir.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, İslâm Hukuku Doktora Öğrencisi / Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, demirhasan733@gmail.com. ORCID: orcid.org/0000-0001-5881-1293.

Sonuç bölümünde yazar metin içerisinde yer yer temas ettiği bazı hususları özetlemektedir. Bu bölümde yer verilen şu hususlar önemine binaen dile getirilebilir: -Şîrâzî, usûl eserlerinde meseleleri, ekollerin yaklaşımı ile mukayeseli bir şekilde cedel ve münazara yöntemi çerçevesinde işlemektedir. – O, fıkıh ile usûlü bir bütün halinde mütâlaa etmektedir. En önemli amacı ise Şâfiî mezhep anlayışının temel dayanaklarını ve yöntemlerini ortaya koymak, usûl ile fûrû arasındaki güçlü bağı ve tutarlılığı açığa çıkarmak, böylece mezhep görüşlerinin meşrûiyetini ispat etmektedir. – Şîrâzî, İmâm Şâfiî'nin usûl düşüncesine bağlı olmakla birlikte önemli bazı konularda ondan farklı düşünmektedir. - Şîrâzî, fıkıh usulünde Eş'arî doktrinini benimsemez. Öyle ki, Şâfi'î doktrinini Eş'arî doktrininden farklı mütâlaa ettiği ifadelerinden anlaşılabilir. İtikâdî konularda ise Eş'arî doktrinine bağlı olduğu hususunda güçlü deliller mevcut olup hâkim kanaat de bu yöndedir.

Sevgili, konusuna dair yapılan çalışmalara müracaat ederek o çalışmalarda yer alan bazı görüşlere katılmadığını belirtmek suretiyle söz konusu çalışmaların müelliflerini eleştirmektedir. Örneğin Şîrâzî'nin *Tebşıra* adlı eserini tahkik eden Muhammed Hasan Heyto'yu, Şîrâzî'nin usûl düşüncesini tespit etmeye çalıştığı bazı konularda onun *Şerhu'l-Lüma'* adlı eserinden sarf-ı nazar ederek hatalı bazı değerlendirmelerde bulunduğunu söylemek suretiyle tenkit etmektedir. (s. 40) Sevgili, yine bazı akademik çalışmalarda Şîrâzî'nin usûl düşüncesine yönelik bazı hatalı değerlendirmelerin yapıldığını tespit ederek buna yönelik eleştirilerini ortaya koymaktadır. Örneğin Sevgili, Şîrâzî'nin tardı illeti belirleme metodu olarak kabul etmemesinin gerekçelerinden olan "*Tard/cereyân; illetin fer'i, mûcebi ve neticesidir. Dolayısıyla illetin sıhhat delili olamaz. Zira delilin, kendi medlûluna tekaddüm etmesi gerekmektedir.*" maddesine Tuncay Başoğlu'nun yaptığı izahı hatalı bularak eleştirmektedir. (s. 108) Benzer şekilde Ferhat Koca'nın Şîrâzî'ye atfettiği görüşü de aktararak tenkit etmektedir. (s. 174) İctihâd konusunda koyu bir muhattie taraftarı olduğu eserlerinden açıkça anlaşılmasına rağmen Yunus Apaydın tarafından kaleme alınan Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin "Hata" maddesinde Şîrâzî'nin musavvibe taraftarlarından sayılmasını Sevgili "*sehven yapılmış bir hata olarak değerlendirmek gerekir.*" şeklinde değerlendirerek hüsnü zanda bulunmuştur. Bunların çalışmaya bir zenginlik kattığı söylenebilir.

Yazar Şîrâzî'nin usûle dair yazdığı eserlerde bazı görüş farklılıklarına sahip olduğunu belirterek bunları tek tek tespit etmekte ve son eser olması hasebiyle *Şerhu'lüma'*daki görüşlerinin onun nihai görüşleri olduğunu belirtmektedir. Böylelikle müellifin rücû ettiği görüşün hangisi olduğu bilinmektedir. Örneğin karînelerin eşlik etmesi halinde âhâd haberin bilgi gerektirip gerektirmediği meselesinde Şîrâzî

Tebşıra isimli eserinde gerektirmediğini belirtirken *Lüma'* ve onun şerhinde bunun bilgi gerektirdiği görüşünü tercih etmektedir. (s. 55) Yazarın, Şîrâzî'nin birbirine muhalif olan görüşlerinden hangisinin en son görüşü olduğunu çalışmasında belirtmesi *Tebşıra*'dan yola çıkarak Şîrâzî ile ilgili yargıya varacak kişiyi hatadan kurtarabileceği ifade edilebilir.

Yazar, Şîrâzî'nin usûle dair uzun uzun ele aldığı bazı konuları özetleyerek sunmaktadır. Örneğin Şîrâzî'nin illet teorisine dair görüşlerini özetlemektedir. (s. 96) Bu metot okuyucuyu konuya dair detaylarla sıkmaktan kurtarmaktadır. Yer yer de konuya dair Şîrâzî'nin görüşlerini ek olarak var olan diğer görüşlere de kısaca temas ederek okuyucuya mukâyese fırsatı sunmaktadır. Örneğin “*Şîrâzî, te'âddîyi illetin sıhhat şartı olarak kabul etmez. Ona göre illet, müte'addî olabileceği gibi vâkıf/lâzım/kâsır olması da câizdir. Bu durum, hem mansûs hem de müstenbat illet için geçerlidir.*” bilgisini verdikten sonra Hanefî usûlcülerin çoğunluğunun, nass ile sabit kâsır illete cevâz verirken, müstenbat kâsır illete cevaz vermediklerini aktarmaktadır. (s. 98) Aynı şekilde “*Şîrâzî'ye göre emir sıygasının ilkten yahut yasak sonrası gelmesi arasında teorikte bir fark bulunmayıp her ikisinde de emir sıygası vücûb ifade etmektedir.*” bilgisinden sonra Mutezile ile Şâfi'î usûlcülerden Sem'ânî ve Fahreddîn Râzî'nin de bu görüşte olduğunu belirtmektedir. (s. 135, 152-153)

Birçok eseri olan Şîrâzî'nin şahsı ve eserleri muhtelif araştırmalara konu olmuştur. Sevgili'nin çalışmasını, herhangi bir usûl konusu veya Şîrâzî'nin herhangi bir eseriyle sınırlamaması sebebiyle onun usûl konusunda tüm yönlerini tespit etmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu da onun fıkıh usulüne dair tüm eserlerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Yazarın da yaptığı alıntılardan anlaşıldığı üzere Şîrâzî'nin usûl görüşlerinin yer aldığı gerek fıkıh usûlü eserleri gerekse cedel türü eserlerine müracaat ettiği görülmektedir.

Sevgili'nin konuya giriş sadedinde olan ve genellikle bilinen bir terimin teknik anlamını uzun tutmadan kısaca yer vermesinin akılcılığı arttırdığı belirtilebilir. *istishâbın kelime ve terim anlamına dair yer verdiği şu bilgiler buna örnek olarak verilebilir: “sözlükte ‘birlikte olmak, bir arada bulunmak, birlikte olmayı istemek’ anlamlarına gelen istishâb, terim olarak ‘Geçmişte sabit olan bir hükmün, değiştiğine dair delil bulunmadıkça varlığını koruduğuna hükmetmek’ anlamına gelmektedir.”* (s. 110)

Yazar, Şîrâzî'nin usûl anlayışını ortaya koyarken konulara dair kendi görüşüne ve değerlendirmesine az da olsa yer vermektedir. Örneğin tahsîsin sınırı konusunda Şîrâzî, âmm lafızların tamamının, kapsamında tek bir fert kalana kadar tahsîs

edilebileceği dūřüncesindedir. Ve bu dūřüncede olmayan Ebū Bekr el-Kaffāl'a (ö. 365/976), Őirāzī'nin verdiği cevaplardan birini Sevgili ikna edici bulmaz. Buna dair gerekçesini de ortaya koymaktadır. (s. 174) Bir başka örnek olarak Őirāzī'nin saĥabī kavlinin āmmı tahsīs edip etmeyeceği hususunda mezhep görüşünün, bu tür saĥabī kavlinin tahsīs delili olarak kabul edildiği yönünde olduğunu belirtmesiyle birlikte saĥabī kavlini hüccet olarak kabul etmemesi, yine tahsīs delillerini sıralarken saĥabī kavline yer vermemesini Sevgili çelişki olarak değerlendirmektedir. (s. 189) Bu şekilde ana metinde ele aldığı bilgilere aykırı bir görüşü veya ilavesi varsa bunu metinde yahut dipnotta daha sık belirtseydi eserde yazarın etkinliği artardı. Yazar sonraki baskılarda bu teklifimizi değerlendirebilir. Yazım ve noktalama açısından var olan bazı hataların da sonraki baskılarda düzeltilmesinin eserin ciddiyetini daha da artıracaktır.

Eserin başlığı ile muhteva uyumu, konunun tasniflenişi ve ele alınma metodu, kaynak kullanımı gibi teknik özellikleri güçlüdür. Ayrıca eserin dili anlaşılır, üslubu sade ve akademiktir. Bilimsel ölçütlerin gözetilerek hazırlandığı bu çalışma, sadece ilmī çevrelere hitap etmektedir.

Hülasa olarak Sevgili, çalışmasında Ebū İřĥāk eř-Őirāzī'nin fıkıĥ usūlü konularını eserlerinde nasıl ve ne şekilde ele aldığını başarılı bir şekilde irdelemektedir. eř-Őirāzī'nin usūl anlayışına yönelik Türkçe olarak kaleme alınan ilk kapsamlı çalışma olması hasebiyle önemli bir boşluğu doldurduğu belirtilebilir. Eserin konu ile ilgilenenlerin kütüphanelerinde yer almasının yararlı olacağı dūřünülmektedir. İlim dünyasına kazandırdığı çalışmasından ötürü yazarı tebrik ederiz.